

Vládne programy a sociálne aspekty v programoch politických strán na Slovensku

Elena Dřízová

Katedra politológie a európskych štúdií FF UKF Nitra

Government Programs and Social Aspects in the Program Documents of Political Parties in Slovakia. The study analysis selected social issues in the program documents of the parliamentary political parties and in the programmatic statements of the Slovak governments for the period of 2002 – 2010. Analyzing these problems, it is assumed that the process of national social policies shaping, created across different governmental programs, is influenced by the content and the scope to which the governmental political entities (political parties) frame the phenomenon of social policy. Interpretation, a variety of political parties' approaches to an understanding of content and scope of social policy is manifested in concrete measures through the governmental programs that are taken in the social sphere. Cross-sectional view on a creation of a new model of pension system is a partial application output of a contextual link between political parties programs and programmatic statements of the Slovak governments.

Key words: social sector, state social policy, programmatic statements of the Government, political parties programs, pension system in Slovakia

Vládne programy a sociálne aspekty v programoch politických strán na Slovensku. Štúdiá sa zaoberá skúmaním vybraných sociálnych aspektov v programoch parlamentných politických strán a v programových vyhláseniach vlád Slovenskej republiky za obdobie rokov 2002 – 2010. Pri rozbere uvedených problémov sa predpokladá, že na proces formovania štátnej sociálnej politiky, kreovanej v jednotlivých vládných programoch, v nemalej miere vplyva obsah a rozsah, ktorý fenoménu sociálnej politiky vyčleňujú vládne politické subjekty (politické strany). Interpretácia, rôznorodosť prístupov politických strán k chápaniu rozsahu a obsahu sociálnej politiky sa prostredníctvom vládneho programu prejavuje v konkrétnych opatreniach, ktoré sú prijímané v sociálnej sfére. Prierezový pohľad na tvorbu nového modelu dôchodkového systému je čiastkovým aplikačným výstupom kontextuálneho prepojenia programov politických strán a programových vyhlásení vlád Slovenskej republiky.

Kľúčové slová: sociálna sféra, štátna sociálna politika, programové vyhlásenia vlád SR, programy politických strán, dôchodkový systém v SR

Úvod

Premena jednotlivých sfér slovenskej spoločnosti po roku 1989 sa stala jednoliatym celkom (systémom) z hľadiska jeho obsahového zamerania (demokratizácia spoločnosti), časové zlad'ovanie transformácie sfér malo svoje etapy a priority. Ich súslednosť môžeme vyjadriť poradím: transformácia politickej – ekonomickej – sociálnej sféry. Transformácia politickej sféry (nastavenie základných inštitútov demokratizmu) mala najrýchlejší priebeh, ekonomickej sféry si vyžadovala dlhší časový horizont. Najzložitejšou a časovo najnáročnejšou bola a je transformácia sociálnej sféry a akceptovanie spoločnosťou jej novej podoby. Premenné jednotlivých sfér (so svojim identickým charakterom) zasahovali a ovplyvňovali súvislosti vo vnútornom vývoji týchto oblastí spoločenského života.

Predpoklad o úzkej nadväznosti politickej, ekonomickej a sociálnej sféry nás pri skúmaní vedie k výpovednej premise, že politické subjekty (politické strany a hnutia) pri formovaní svojich politických programov nielenže vychádzali z reálnej spoločenskej (sociálnej) situácie, ale zároveň v nich formulovali hodnoty jej budúcej novej reštrukturalizácie. O dôležitosti a význame politických strán v politickej organizácii modernej spoločnosti nepochybuje odborná ani laická verejnosť. Sú neoddeliteľnou súčasťou spoločenského pluralizmu, princípu modelujúceho vzájomné vzťahy a väzby sociálnych aktérov spoločenského rozvoja.

V štúdiu sa pokúsime poukázať na skutočnosti, ktoré zásadným spôsobom ovplyvnili formulovanie závažných politických rozhodnutí a ich pretavenie do konkrétnej sociálnej praxe (štátnej sociálnej politiky) našej spoločnosti. Predpokladáme, že na proces formovania štátnej sociálnej politiky v našich podmienkach, kreovanej v jednotlivých vládnych programoch, významnou mierou vplýva obsah a rozsah, ktorý uvedenému fenoménu vyčleňujú vládne politické subjekty. Na dosiahnutie želaného stavu štátnej sociálnej politiky sa podstatnou mierou podieľajú politické subjekty, ktoré v danom období (období medzi voľbami) vytvárajú vládnu koalíciu, t.j. kreujú a uskutočňujú politiku na legálnych a legitímnych základoch. Práve oni definujú vo „svojom“ vládnom programe – ktoré „čiastkové“ ciele si stanovuje spoločnosť a ako, kedy a kým budú dosahované. Predpokladáme, že vládny program v sebe kombinuje rôznorodé politické ambície predkladané politickými subjektmi, ktorých „vládne spojenectvo“ ovplyvňuje prostredníctvom demokratických volieb občan.

Sociálnou politikou ako vednou disciplínou sa zaoberajú mnohí domáci i zahraniční autori (Stanek, Radičová, Krebs, Durdisová, Potůček, Wilenski, Marshall a pod.). Opierajúc sa o uvedení autorov, pracujeme so všeobecne akceptovaným vymedzením sociálnej politiky ako súboru „*aktivit, ktoré cieľavedome a premyslene smerujú buď ku zlepšeniu základných životných podmienok obyvateľstva ako celku, resp. určitých skupín obyvateľstva alebo k zabezpečeniu a udržiavaniu „sociálnej suverenity“ a „sociálnej istoty“ v rámci daných hospodárskych a politických možností konkrétnej krajiny.*“ (Krebs, V., Durdisová, J., Poláková, O., Žižková, J. 1997, s. 16).

Pozornosť sme z časového hľadiska sústredili na roky 2002 – 2011. Výber nebol náhodný. Myslíme si, že práve od tohto obdobia sa vo volebných programoch politických strán a v následnom programovom vyhlásení vlády sformuloval systém reštrukturalizácie sociálnej sféry. Štátna sociálna politika, ktorá sa v predchádzajúcom období opierala predovšetkým o parametrické zmeny nadobúda od roku 2002 novú podobu prostredníctvom radikálnej systémovej zmeny (reforma systému sociálneho zabezpečenia, zákonníka práce, zdravotníctva a pod.). Od uvedeného obdobia sa v sociálnej praxi začínajú aplikovať základné charakteristické znaky reziduálneho modelu so-

ciálnej politiky. V texte štúdie realizáciu záväzkov formulovaných v programových vyhláseniach vlád Slovenskej republiky podrobnejšie rozoberieme na základe riešenia jednej (ale nie jedinej) parciálnej oblasti, ktorá má svoj priestor vo všetkých skúmaných programových vyhláseniach, t.j. rozoberieme reformu dôchodkového systému. Rozhodli sme sa pre daný metodologický postup uvedomujúc si, že ucelený a komplexný pohľad na danú problematiku by si vyžadoval skúmať ju v širších časových súvislostiach a vo všetkých oblastiach sociálnej politiky. Myslíme si, že rozsahovo je takto poňatá problematika už nad rámec štúdie.

Demokratizácia a pluralizácia sociálnej politiky v podmienkach slovenskej spoločnosti

Utváranie modernej slovenskej demokratickej spoločnosti charakterizovala snaha „udomáčiť“ pluralizmus ako základný princíp modelujúci vzájomné vzťahy a väzby sociálnych aktérov spoločenského rozvoja. Pluralizmus sa stal nástrojom, prostredníctvom ktorého mohla spoločnosť vtiesnať do svojho hodnotového systému nový rozmer týchto vzťahov, t.j. akceptovanie politickej a ekonomickej rôznorodosti a sociálnej diferenciácie (rôznorodosti sociálneho statusu jednotlivcov). Do popredia vstupuje snaha postihnúť viac menej spontánne sa vyvíjajúci sociálny fenomén, späť s hľadáním a presadením konkrétnych, dlhodobějších a funkčných mechanizmov v sociálnej oblasti. Jednotlivé úrovne plurality včleňujú do týchto procesov nielen sociálne komunity, ale i ďalších aktérov – štát a trh, aktérov, ktorí na základe svojej prirodzenosti (podstaty), rešpektujú základné požiadavky a ciele spájané so sociálnym štátom. Preto je pochopiteľné, že do úvah o sociálnom štáte, a v ňom aplikovanej sociálnej politike, patria aj analýzy sociálnych a politických súvislostí vzniku, fungovania a úloh tohto spoločenského fenoménu. Štát vyjadruje smerovanie spoločnosti k ukotveniu v jej hodnotovej orientácii rovnosti jedincov z hľadiska uplatňovania ich práv a slobôd: občianskych, politických, sociálnych, ekonomických a kultúrnych. Trh zabezpečuje slobodu rozhodovania jednotlivca v prvom rade v ekonomických dimenziách, je predpokladom využitia schopností jednotlivca (materiálnych aj nemateriálnych) a dosiahnutia zisku (úspešnosti). Jednotlivé záujmové, územné, občianske a politické komunity, fragmentujúce spoločnosť, vyjadrujú, primárne pre tieto komunity, závažné otázky, ktorými spoločnosť žije. Každý z týchto aktérov spoločenských vzťahov ovplyvnil a ovplyvňuje podobu a typ uplatňovaného v danej spoločnosti sociálneho štátu (welfare state, pokojný štát, minimálny alebo široký sociálny štát). V modernej spoločnosti je štát (reprezentovaný skupinou zaoberajúcou sa politickými aspektmi rozhodovania, ktorá sa formuje na základe legálneho a legitímneho demokratického volebného výberu a vďaka tomu sa určitá časť politickej komunity stáva súčasťou centrálného vládneho

systemu) tým subjektom, ktorý ako jediný je schopný garantovať a chrániť práva a slobody občanov. Táto jeho rola plynie z faktu, že je najvyššou inštitúciou výkonu verejnej moci na danom území. Na druhej strane jeho „ochranná funkcia“, v liberálnom chápaní role štátu, môže vytvárať priestor pre pasívne správanie občana (štátny paternalizmus). Trh využívajúci pravidlo „lepší víťazí“ vytvára podmienky pre vznik a prítomnosť sociálnej exklúzie niektorých jedincov. Komunity občanov majú na zreteli význam participácie pri prijímaní závažných rozhodnutí (politických výstupoch) spoločnosti a vyjadrujú sebe vlastnú mieru solidarity. Dichotómia cieľov týchto sociálnych aktérov si vyžaduje vytvoriť funkčné a relatívne stabilné mechanizmy ich koexistencie. Takáto schopnosť aktérov sociálnych (v užšom zmysle slova) a politických procesov sa pretavuje do charakteru (modelu) sociálnej politiky štátu. Zároveň prostredníctvom spätnej väzby sociálna politika štátu ovplyvňuje sociálne a politické správanie jedincov. Štát opatreniami aplikovanými cez prizmu sociálnej politiky podmieňuje a určuje potrebnú a žiadanú budúcu zmenu správania sa sociálnych subjektov.

Programové vyhlásenia vlád slovenskej spoločnosti v rokoch 2002 – 2010

Sociálne aspekty programov politických strán a hnutí, nachádzajúce svoj výraz vo vládných programoch, sa premietajú do podoby jednotlivých oblastí štátnej sociálnej politiky, t.j. do systému sociálneho zabezpečenia, rodinnej politiky, zdravotnej politiky, vzdelávacej politiky, bytovej politiky, politiky zamestnanosti. Všetky relevantné politické subjekty na politickej scéne Slovenskej republiky vo svojich programoch strán, programových vyhláseniach, podrobnejšie formulovaných vo volebných programoch pre konkrétne voľby do parlamentu, venujú sociálnej sfére adekvátny priestor. Neznamená to však, že jej všetky venujú rovnaký priestor, a že sa všetky rovnakou mierou zaoberajú všetkými oblasťami sociálnej politiky.

Skúmanie programových vyhlásení vlád Slovenskej republiky (v štúdiu od roku 2002) nás vedie k záveru, že žiaden z politických subjektov kreujúcich vládu Slovenskej republiky nevníma štátnu sociálnu politiku komplexne, t.j. ako súbor oblastí sociálnej politiky, ktoré sú síce samostatnými jednotkami (subsystémami), ale len v súvzťažnosti vytvárajú celostný rámec sociálnej politiky formulovanej a garantovanej štátom. Z podoby „Programového vyhlásenia vlády Slovenskej republiky“ z roku 2002 zisťujeme, že v súlade s programovými dokumentmi „vládných“ politických strán sa „Sociálna oblasť“ člení na „Sociálnu politiku“ (dôchodková reforma, sociálne zabezpečenie, nezamestnanosť, rodina, sociálne služby a decentralizácia a efektívnosť verejnej služby), „Zdravotníctvo“ (zdravotné poistenie a ďalšie inštitucionálne a legislatívne reformy) a „Výchovu a vzdelávanie“ (regionálne školstvo, vysoké školstvo, veda a technika, mládež a šport) a „Kultúru“ (ekonomické a inštitucionálne

nástroje, ochrana kultúrneho dedičstva a duševného vlastníctva, mediálna politika a propagácia slovenskej kultúry v zahraničí). (Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky v roku 2002).

Ako môžeme vidieť z „*Programového vyhlásenia vlády Slovenskej republiky* v roku 2002“, praktické vymedzenie sociálnej politiky nekorešponduje s jej teoretickou interpretáciou. Slovenská politická reprezentácia nefabuluje sociálnu politiku ako súhrn subsystémov spätých so sociálnym statusom jednotlivca v spoločnosti dosahovaným prostredníctvom uplatňovania sociálnych a ďalších práv.

V „*Programovom vyhlásení vlády Slovenskej republiky*“ z roku 2006 je použitý pojem „*Sociálna oblasť*“ (Politika zamestnanosti, Pracovné vzťahy a sociálny dialóg, Sociálne zabezpečenie, Podpora rodiny, Podpora rodovej rovnosti a Efektívnosť inštitúcií), ďalej sa vo vyhlásení venuje pozornosť „*Zdravotníctvu*“ a „*Vedomostnej spoločnosti*“ (Výchova a vzdelávanie, Veda a technika a Mládež a šport). (Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky“ z roku 2006). V tomto programovom vyhlásení absentuje pojem sociálna politika. Teoreticky môžeme predpokladať, že použitím pojmu sociálna oblasť, vládna politická reprezentácia vyjadрила podstatu kompromisov ku ktorej pri tvorbe programového vyhlásenia museli dospieť v tejto oblasti politické subjekty, hodnotovo rôznorodo orientované. Nestretávame sa však so štandardizovaným prístupom k tejto otázke. Akceptujúc názor, že sociálna politika je súhrnom a priesečníkom politických zámerov, ekonomickej reality, humánnych, etických, morálnych princípov a zásad, vízií a opatrení, že sociálna politika skúma a zovšeobecňuje sociálne činnosti a ako jav spoločenského myslenia je bázou, ktorá slúži a odporúča subjektom možné postupy v rozhodovacom procese, potom by si formulácia oblastí sociálnej politiky v programových vyhláseniach vlád, ale aj v programoch politických subjektov, vyžadovala jednu spoločnú kapitolu. V opačnom prípade, sa podľa nás, strácajú súvislosti medzi jednotlivými oblasťami, ktoré iba v svojej komplexnosti môžu všetkým subjektom sociálnej politiky, s dôrazom na jednotlivca, umožniť aplikovať všeobecne akceptované a uplatňované princípy v tejto sfére, a v nemalej miere aj Ústavou Slovenskej republiky garantované sociálne práva. (Ústava Slovenskej republiky. ss. 18-22). Poznamenávame však, že nielen v našich podmienkach, ale v celoeurópskom kontexte do popredia sociálnej politiky sú radené predovšetkým systémy sociálneho zabezpečenia, zdravotnej starostlivosti a otázky rodiny.

Vládna koalícia v štruktúre „*Programového vyhlásenia vlády Slovenskej republiky* „*Občianska zodpovednosť a spolupráca*“ v roku 2010 s pojmom sociálna politika, sociálna sféra nepracuje. Vymedzenie interpretácie priorít štátnej sociálnej politiky nachádzame v kapitole „*Štát pre občanov*“. Vychádzajúc z teoretického vymedzenia aspektov sociálnej politiky považu-

jeme tento prístup za neúplný a z pohľadu občana aj čiastočne zahmlievajúci. Reforma sociálnej sféry v našich podmienkach indikovala vznik nových vzťahov sociálnych subjektov, vzťahov identifikovaných v podobe: *štát občianovi* (sociálne minimum), *občan v spolupráci so štátom* (legislatívnu a inštitucionálnu záruku zabezpečí štát a o najlepšom spôsobe by mal rozhodnúť občan) a *občania sami sebe* (vlastná iniciatíva jedincov). Vo všetkých troch rovinách zostáva nezastupiteľnou rola štátu, práve preto, že štát (vláda) svojimi rozhodnutiami v sociálnej sfére ovplyvňuje správanie sociálnych subjektov a zároveň je garantom ním tvoreného sociálneho prostredia. Štát je v tomto zmysle garantom ústavne deklarovaných sociálnych práv. Zároveň však štát predpokladá osobnú zodpovednosť jedinca za jeho sociálny status. Nielen štát, s týmto východiskom sú stotožnené aj jednotlivé politické subjekty.

V programovom vyhlásení vlády sa vymedzujú nasledovné oblasti: *ochrana a podpora ľudských práv; práca, sociálne veci, rodina, zdravotníctvo; školstvo, veda, mládež a šport; kultúra*. Časť o „*Ochrane a podpore ľudských práv*“, je z hľadiska „identifikácie“ sociálnych práv veľmi strohá, lakonická. Uvádza sa v nej: „*Okrem ľudských práv prvej generácie bude vláda SR napomáhať aj uplatnenie ľudských práv druhej a tretej generácie. Koncept ľudskej dôstojnosti zahŕňa nielen ochranu pred neprípustnými a zbytočnými zásahmi štátu do života človeka, ale aj potrebu jeho duchovného rozvoja a adekvátneho sociálno-ekonomického zázemia. Právo na vzdelávanie, dôstojné bývanie, zdravé životné prostredie sú práva, ktoré si vyžadujú aktívny vklad zo strany štátu v podobe vytvorenia základných rámcov a podmienok pre ich naplnenie*“. (Programové vyhlásenie vlády SR na obdobie rokov 2010 – 2014). Ďalším sociálnym právam v tejto časti nie je venovaný priestor (napríklad právo na sociálne zabezpečenie, právo na zdravie, právo na prácu a pod.). Nerobíme však záver, že tieto práva by vláda vyňala zo svojho zorného poľa, ale väčšiu razanciu dáva právam, ktoré sú späté s kultúrnymi a ďalšími potrebami národnostných a etnických menšín. „*Vláda SR uznáva a oceňuje význam a príspevok kultúry národnostných menšín tradične obývajúcich územie Slovenska k jeho kultúrnemu bohatstvu, duchovným hodnotám a kultúrnej rozmanitosti. Vláda SR bude preto vytvárať čo najlepšie podmienky pre to, aby príslušníci národnostných menšín uplatňovali svoje právo na vyjadrenie, zachovanie a rozvoj vlastnej identity. Na tento princíp bude dôsledne prihliadať aj pri metodologickej a organizačnej príprave sčítania obyvateľov v máji 2011.*“ (Programové vyhlásenie vlády SR na obdobie rokov 2010 – 2014). V ďalšom texte vláda identifikuje kroky, ktoré chce v tejto oblasti dosiahnuť: napomáhať svojou aktívnou podporou zachovanie a rozvoj kultúry a vzdelanosti národnostných menšín (prípravou a prijatím zákona), ustanovuje funkcie podpredsedu vlády SR pre ľudské práva a menšiny s posilnenými riadiacimi a rozhodovacími právomocami v oblasti národnostnej kultúry

a školstva, zvýšenie kvality vyučovania materinského jazyka, rovnako ako kvalitu a účinnosť vyučovania slovenského jazyka v školách s vyučovacím jazykom menšín, dôslednú realizáciu ústavného práva občanov patriacich k národnostným menšinám na riešenie záležitostí, ktoré sa týkajú identity národnostných menšín. (Programové vyhlásenie vlády SR na obdobie rokov 2010 – 2014).

Osobitnú pozornosť venuje vláda v oblasti menšinových práv otázke postavenia, integrácie a rozvoja rómskej komunity uplatnením princípov: efektívne aplikovanie antidiskriminačnej legislatívy, boj proti rasovej a etnickej diskriminácii v oblasti vzdelávania, zamestnanosti, bývania, zdravia a sociálnych služieb; vyššia angažovanosť samosprávnych celkov a dotknutých obcí s cieľom väčšej efektívnosti a adresnosti vyrovnávacích opatrení; podpora účasti Rómov vo verejnom a politickom živote a zvyšovanie ich osobnej zodpovednosti; pri využívaní fondov EÚ presadzovanie komplexných prístupov rozvoja obcí s rómskymi osídleniami a podpora kontinuity overených a úspešných programov. (Programové vyhlásenie vlády SR na obdobie rokov 2010 – 2014).

Na základe buď pripravovaných alebo už prijatých opatrení môžeme identifikovať snahy vlády (2010) o nové aspekty nastavenia sociálneho správania sociálnych subjektov. Východiská týchto možných zmien nachádzame v časti „Práca, sociálne veci, rodina“. V tejto kapitole je, podľa nás, viditeľná terminologická nedôslednosť programového vyhlásenia vlády. Všeobecne akceptovaným pravidlom v sociálnych systémoch, v ktorých štát donucuje jedinca (svojho občana) poistiť sa pre prípad poznaných sociálnych rizík je, že práve štát striktno nastavuje pravidlá sociálnych vzťahov a väzieb (napríklad zákon o sociálnom poistení, zákon o zdravotnom poistení, zákonník práce a pod.). V prípade platobnej neschopnosti sociálnej verejnoprávnej inštitúcie (napríklad Sociálna poisťovňa) štát garantuje vyplácanie sociálnych dávok (zabezpečuje ich zo štátneho rozpočtu), ale základným tvorcom (prispievateľom do) verejných zdrojov sú poistenci (odvody zamestnancov a zamestnávateľov). Uvedený stav je podľa nás jasnejšie a precíznejšie identifikovateľný cez vzťah „občan v spolupráci so štátom“.

„Bytová politika“ (Výstavba a rozvoj bývania) je obdobne, ako v predchádzajúcich programových vyhláseniach zaradená do časti „Doprava, regionálny rozvoj a cestovný ruch“. „Dôstojné bývanie je základnou životnou potrebou, ale zároveň nákladnou záležitosťou, ktorá často presahuje možnosti obyvateľov. Kvalitné obytné prostredie je podmienkou pre spokojný život obyvateľov. Základné priority preto budú zamerané na zvyšovanie dostupnosti bývania pre zraniteľné skupiny obyvateľov a skvalitňovanie obytného prostredia.“ (Programové vyhlásenie vlády SR na obdobie rokov 2010 – 2014). Z formulácie úloh, ako ich nastavila vláda v svojom programovom vyhlásení, môžeme abstrahovať, že vláda preferuje trhový model bývania, ale zároveň

chce aplikovať prvky administratívneho modelu. Vo vyhlásení vlády sa uvádza: „*Vláda SR podporí rozvoj sociálneho nájomného bývania (štartovacie byty pre mladých, bývanie pre starších ľudí a marginalizované skupiny).*“ (Programové vyhlásenie vlády SR na obdobie rokov 2010 – 2014).

Sociálne programy parlamentných politických strán slovenskej spoločnosti

Programové vyhlásenia vlády v skúmaných rokoch, ak urobíme zovšeobecnenie, vychádzajú z programových cieľov politických strán a hnutí. V štúdiu budeme analyzovať predkladané alternatívy politických strán a hnutí, ktoré z nášho uhla pohľadu, je možné zaradiť do sféry sociálnej politiky. V roku 2002 *Slovenská demokratická a kresťanská únia (SDKÚ)* vo svojom programe uvádza, že „*bude presadzovať taký sociálny systém, ktorý bude v ľuďoch vzbudzovať pocit bezpečia, a zároveň bude podporovať aktivitu ľudí a ochotu niesť zodpovednosť. Dobrý sociálny systém posilňuje ekonomický rast a ekonomický rast posilňuje kvalitu sociálneho systému*“. (Stanovy Slovenskej demokratickej a kresťanskej únie – Demokratickej strany) SDKÚ ponúka občanovi v podobe štátnej sociálnej politiky uplatňovanie princípu subsidiarity a osobnej zodpovednosti jednotlivca za jeho sociálny status. Štát by mal garantovať predovšetkým stabilitu prostredia v ktorom sa jednotlivec pohybuje.

Programové zásady a ciele *Kresťanskodemokratického hnutia (KDH)* sú v sociálnej oblasti vyjadrené výstižne a jednoznačne: *hnutie vychádza z odkazu európskej kresťanskej kultúry*. (Stanovy Kresťanskodemokratického hnutia). Je hnutím občanov, ktorí sa neboja prevziať zodpovednosť za seba, za svoju rodinu, za svoju obec a za svoj štát.

Svoj programový cieľ *Aliancia nového občana (ANO)* v stanovách strany formuluje nasledovne: „*vytvárať podmienky na rozvoj slobodnej trhovej ekonomiky pri zachovaní optimálneho stupňa sociálnej solidarity*“. (Stanovy Aliancie nového občana). Svoj primárny programový cieľ *Strana maďarskej koalície – Magyar Koalíció Pártja (SMK – MKP)* formuluje stručne a veľmi všeobecne: vychádza z myšlienky slobody jednotlivca, súkromného vlastníctva a právneho štátu, „*hlási sa k tradíciám humanizmu a kresťanstva*“. (Stanovy Strany maďarskej koalície 2007).

Vyššie uvedené politické subjekty formulujú svoj sociálny program kladúc na prvé miesto hodnoty humanizmu a kresťanstva (napríklad sociálny program SMK ale aj KDH). Ak spomenuté variácie rozvineme v teoretickej línii, môžeme sociálny program týchto strán (s výnimkou ANO) priradiť ku konzervatívnej doktríne obohatenej o prvky kresťanskej sociálnej doktríny. Konzervatívna doktrína predstavuje myšlienkový koncept, ktorý vychádza z osobnej slobody a individuálnej zodpovednosti jednotlivca. Sociálny prospech a blahobyt každého je závislý predovšetkým na ňom samotnom, na jeho výkone, osobnom nasadení a ochote niesť riziká (sociálny program

SDKÚ, KDH). Funkčnosť sociálnej politiky je posudzovaná predovšetkým podľa jej vzťahu k ekonomickej efektívnosti (sociálny program SDKÚ, ale aj ANO). Preto uvedená doktrína príliš nepodporuje solidarizmus a redistribučné procesy, nakoľko podľa nej vedú k útlmu ekonomických podnetov a aktivít jednotlivcov. Zdôrazňuje regulačné schopnosti trhového mechanizmu a jeho hladké fungovanie, ktoré z hľadiska usporiadania spoločnosti považuje za určujúce. V inom svetle, s nástupom globálnej krízy, by sa, podľa nás, mohla javiť týmito subjektmi uvedená „funkčnosť a hladkosť“ trhového mechanizmu.

V „*Programovom vyhlásení Vlády Slovenskej republiky*“ z roku 2002 sa práve preto stretávame s nasledujúcim obrazom, perspektívou a podobou sociálnej politiky, ktorá korešponduje s jej ponímaním v programoch vládnych politických strán: „Základným cieľom sociálnej politiky vlády je motivovať ľudí v produktívnom veku k aktívnej práci a vytvárať systém sociálneho zabezpečenia, ktorý by v prípade absencie vlastných príjmov alebo hmotnej núdze poskytol všetkým občanom solidárne zdroje na pokrytie ich primeraných životných potrieb.“ (Programové vyhlásenie vlády SR z roku 2002). Reforma sociálneho systému mala zamedziť jeho zneužívaniu. Môžeme sem zaradiť reformu systému sociálneho zabezpečenia (dôchodkový, invalidný, nemocenský systém, systém v nezamestnanosti), reformu zdravotného, vzdelávacieho systému v korelácii s reformou daňového systému, verejnej správy. V realizovaných reformných krokoch vláda presadzovala predovšetkým princípy subsidiarity a participácie, do ústrania posunula princíp spravodlivosti a solidarity. Vládny program jasne stanovoval, že iba výrazné a systémové zmeny trhu práce, odvodového zaťaženia a sociálneho systému môžu priniesť zníženie nezamestnanosti a zvýšenie efektivity a transparentnosti sociálneho systému. Dôležitým princípom sa stalo oddelenie solidarity v rámci spoločnosti od individuálneho, aj keď povinného sporenia či poistenia. Podľa vlády by náklady na sociálnu solidaritu mali byť hradené z jasne pomenovaných zdrojov, odvodové zaťaženie by malo byť nástrojom sporenia či poistenia jednotlivca a malo by byť založené na striktnej zásluhovosti. (Pozri Programové vyhlásenie vlády SR z roku 2002).

Spôsob uskutočňovaných reformných krokov, sociálna polarizácia spoločnosti, prudko sa otvárajúce „sociálne nožnice“ poznamenali správanie občanov vo volebnom výbere v roku 2006. Prejavil sa fenomén nespokojnosti so zastavením alebo dokonca poklesom životnej úrovne niektorých skupín obyvateľstva (mladé rodiny, viacdetné rodiny, dôchodcovia, invalidní občania a pod.). Toto rozhodnutie z hľadiska kreovania sociálnej politiky vyznieva ako paradox. Tí istí voliči, ktorí v roku 2002 vyjadrili podporu zmenám sociálneho systému, na základe týchto zmien sa vo voľbách rozhodli pre iné alternatívy. Aj I. Dubnička v svojom príspevku „*Parlamentné voľby 2006 na Slovensku* –

prehra pravice“ poukazuje na zmeny v rozložení praktických politických síl (Dubnička 2006, s. 145).

Pozornosť venujeme, tak ako v predchádzajúcej časti, iba víťazným politickým subjektom. Na rozdiel od predchádzajúceho volebného obdobia, súhrnom hlasov a schopnosťou zostaviť funkčnú vládu, zvíťazili svojou podstatou rôznorodé politické subjekty. Sociálnodemokratický subjekt, SMER-SD, ktorý získal 29,14 %, konzervatívny politický subjekt s výraznou národnou orientáciou, ĽS-HZDS, ktorý získal 8,79 % a radikálno-národná strana, Slovenská národná strana, ktorá získala 11,73 %. (Štatistický úrad. Volebná štatistika. Počet a podiel platných hlasov odovzdaných pre politické strany v roku 2006.) Aj I. Dubnička v svojom príspevku „*Parlamentné voľby 2006 na Slovensku – prehra pravice*“ poukazuje na zmeny v rozložení praktických politických síl. (Dubnička 2006, s. 145)

Ktoré alternatívy (so zameraním na štátnu sociálnu politiku) boli predložené občanovi? *SMER-sociálna demokracia* vo svojom volebnom programe sociálnu politiku predostrela v najkomplexnejšej podobe, v podobe sociálneho štátu. V programe sa uvádza, že SMER-sociálna demokracia chce svojou praktickou politikou naplniť *hodnoty solidarity, spravodlivosti a rovnosti príležitostí*. Solidarita medzigeneračná, solidarita medzi bohatými a chudobnými a solidarita medzi zaostávajúcimi a vyspelými regiónmi je kľúčom k spoločnosti *s dôstojnou kvalitou života čo najširších vrstiev obyvateľstva*. Program politickej strany *SMER-SD* sa opiera o ústavné vymedzenie sociálnych práv a uplatňovanie princípov sociálne a ekologicky orientovanej trhovej ekonomiky. (Pozri Ústava SR. ss.18-26). Mohli by sme sa vyjadriť, že *SMER-SD* interpretuje štátnu sociálnu politiku ako súbor aktivít, ktoré cieľavedome a premyslene smerujú: ku zlepšeniu základných životných podmienok obyvateľstva ako celku, resp. určitých skupín obyvateľstva a k zabezpečeniu a udržiavaniu „sociálnej suverenity“ a „sociálnej istoty“ v rámci daných hospodárskych a politických možností konkrétnej krajiny. (Pracujeme v texte s definovaním sociálnej politiky v práci: Krebs, V. – Durdisová, J. – Poláková, O. – Žižková, J.: Sociálna politika. s. 16-20).

V oblasti sociálnej politiky *Ludová strana – HZDS* chce formovať „*sociálne trhové hospodárstvo založené na individuálnej zodpovednosti a na zodpovednosti voči slabším*“ (Programový dokument pre parlamentné voľby v roku 2006). Jej cieľom je zabezpečiť podmienky, v ktorých občania v rámci vlastnej iniciatívy môžu nájsť pracovné príležitosti alebo si ich môžu sami vytvárať. Stratégiou je presadzovanie aktívnej politiky zamestnanosti. Za mimoriadne naliehavú úlohu pokladá tento subjekt doladenie dôchodkového trojpilierového systému. Pohľad na sociálnu politiku, prezentovaný ĽS-HZDS je súborom opatrení, ktoré sú upriamené ku konkrétnym skupinám obyvateľstva. ĽS-HZDS akcentuje hlavne politiku dôchodkového a invalidného zabezpečenia, politiku

zamestnanosti a rodinnú politiku. (Pozri Programový dokument pre parlamentné voľby v roku 2006).

Slovenská národná strana (SNS) vo svojom volebnom programe sociálnu politiku interpretuje ako dôležitú súčasť sociálneho zabezpečenia občanov. Považuje ju za priesečník politických zámerov, ekonomickej reality, humánnych, etických a morálnych princípov, ktoré sa realizujú prostredníctvom mnohých subjektov. Jej dôležitým subjektom je podľa tejto politickej strany štát, ktorý zodpovedá za kreovanie a garanciu obsahu, cieľov a úloh štátnej sociálnej politiky. „*Zásadným krédom deklarovaným SNS v sociálnej politike je ochrana sociálnych práv občanov*“. (Sme Slováci. Slovákom slovenskú vládu. Volebný program Slovenskej národnej strany v roku 2006). *SNS* považuje vyváženú podporu jednotlivca a rodiny za dôležitú vo všetkých životných obdobiach. Štát má občanovi garantovať základné minimum sociálnej ochrany, sociálnej istoty, a to pri osobnej zodpovednosti občana za jeho sociálny status. *SNS* preto presadzuje *adresný, hospodárny a účelný systém sociálnej pomoci*, tak, aby životná úroveň občanov bola založená na ich príjmoch z pracovnej činnosti a znížila sa závislosť občanov a rodín na sociálnych príjmoch. *SNS* presadzuje *sociálne spravodlivý systém založený na osobnej participácii občana, sociálnej solidarite a garancii štátu*. (Pozri Sme Slováci. Slovákom slovenskú vládu. Volebný program Slovenskej národnej strany v roku 2006).

Vyššie uvedené politické subjekty formulujú svoj sociálny program kladúc na popredné miesto hodnoty „silného“ sociálneho štátu, t.j. hodnoty solidarity, spravodlivosti a rovnosti príležitostí, ako aj ochranu sociálnych práv občanov, ktoré sú v podmienkach Slovenskej republiky zakotvené v piatom oddieli Ústavy SR. Je však pochopiteľné, že zosúladienie sociálnych programov týchto ideologicky rôznorodých subjektov vyžadovalo podstatne vyššiu mieru kompromisov s akými sa stretli ideologicky a hodnotovo príbuzné vládne politické strany a hnutia po voľbách v roku 2002. Sociálny program „vládných“ politických strán (voľby 2006) osciluje okolo doktríny demokratického socializmu a konzervatívnej doktríny. *Doktrína demokratického socializmu* presadzuje zaistenie dôstojných životných podmienok všetkým jedincom demokratickou cestou (zdôraznené v sociálnom programe SMERu-SD), a to na základe prijatia určitých pravidiel (normatívnych) priznaných spoločnosťou, formulovaných predovšetkým *na základe celospoločenského konsenzu*. K týmto pravidlám sa takmer vždy radí – prevzatie značnej miery zodpovednosti za jedinca štátom, silný verejný sektor, širšie prerozdelenie a sociálna solidarita. Zdôrazňuje sa rovnosť, a to nielen v politických právach, ale aj v právach sociálnych (sociálny program SNS). Program v sociálnej oblasti ĽS–HZDS inklinuje ku konzervatívnym hodnotám, predovšetkým zdôrazňovaním zodpovednosti voči slabším, zdravotne postihnutým občanom, v centre pozornosti tejto strany je tiež rodina.

Novými politickými subjektami, ktoré vstúpili na politickú scénu slovenskej spoločnosti, sa v roku 2010 stali politické strany *Sloboda a Solidarita (SAS)* a *MOST-HÍD*. Ich vstup bol úspešný, nielenže sa stali parlamentnými stranami, ale sú súčasťou „vládnej koalície“. Strana *Sloboda a Solidarita* vyplnila medzeru na slovenskej politickej scéne predložením občanom Slovenskej republiky zreteľne a jasne definovanej liberálnej alternatívy. Svojimi modernými spôsobmi komunikácie (web, facebook) a nastolením otázok „mladých“ (napríklad drogy) dokázala osloviť aj mladších voličov (predovšetkým prvovoličov). Svojim programovým zámernom však reagovala aj na neprítomnosť, zreteľne formulovaných v našej spoločnosti, liberálnych hodnôt, t.j. riešenie spoločenských úloh v sociálnej sfére prostredníctvom minimálneho sociálneho štátu. Strana v svojom volebnom programe formuluje tézu stanovenia minimálneho zabezpečenia pre každého člena spoločnosti bez ohľadu na jeho sociálny status, považuje za potrebnú solidaritu spoločnosti s jedincom. (Pozri Program. Voličom strany Sloboda a Solidarita).

V teoretickom vymedzení prostriedkov sociálnej politiky poznáme dve základné hladiny životného minima – existenčné a sociálne minimum. Program strany však nekonkretizuje pojem „minimálne zabezpečenie“, neidentifikuje stupeň garantovaného minimálneho zabezpečenia. Má na mysli strana minimum v podobe a výške dávky v hmotnej núdzi (existenčné minimum) alebo životné minimum (sociálne minimum)? Na strane druhej, strana hovorí o vytvorení priestoru pre schopných a úspešných, t.j. sloboda je prezentovaná stranou *Sloboda a Solidarita* ako najdôležitejší faktor pri hľadaní osobného šťastia človeka a strana sa chce zasadiť o jej navrátenie do rúk jednotlivca v maximálnej možnej miere. (Pozri: Program. Voličom strany Sloboda a Solidarita).

Strana *MOST-HÍD* svojim sociálnym programom nevybočuje z klasickej línie konzervatívnej strany – akcentuje slobodu jednotlivca v dimenzii ochrany a významného miesta rodiny, preferuje ochranu ľudských a menšinových práv, rovnosť príležitostí a spoločenskú solidaritu, sociálne istoty. Problematika ochrany menšinových práv, pravdepodobne aj vďaka postaveniu strany *MOST-HÍD* vo vláde (2010) je širokospektrálne zakomponovaná v programovom vyhlásení vlády v časti „*Ochrana a podpora ľudských práv*“.“ (Pozri text vyššie a Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky na obdobie rokov 2010 – 2014).

Sociálne aspekty programov relevantných politických subjektov slovenskej spoločnosti za obdobie rokov 2002 – 2010

Strana	<i>Formulovanie sociálneho programu</i>
SDKÚ-DS	<i>presadzovať taký sociálny systém, ktorý bude v ľuďoch vzbudzovať pocit bezpečia, a zároveň bude podporovať aktivitu ľudí a ochotu niesť zodpovednosť. Dobrý sociálny systém posilňuje ekonomický rast a ekonomický rast posilňuje kvalitu sociálneho systému</i>
KDH	<i>vychádza z odkazu európskej kresťanskej kultúry... občania sa neboja prevziať zodpovednosť za seba, za svoju rodinu ...</i>
ANO	<i>vytvárať podmienky na rozvoj slobodnej trhovej ekonomiky pri zachovaní optimálneho stupňa sociálnej solidarity</i>
SMK	<i>tradície humanizmu a kresťanstva</i>
SMER-SD	<i>hodnoty solidarity, spravodlivosti a rovnosti príležitostí, smerovanie Slovenskej republiky k naplneniu jej charakteristiky ako sociálneho štátu</i>
ES-HZDS	<i>sociálne trhové hospodárstvo založené na individuálnej zodpovednosti a na zodpovednosti voči slabším</i>
SNS	<i>ochrana sociálnych práv občanov</i>
SAS	<i>minimalizovať zásahy štátu do úsilia jednotlivca, solidarita ako stabilita civilizovanej spoločnosti</i>
MOST-HÍD	<i>ochrana ľudských a menšinových práv, ochrana rodiny, rovnosť príležitostí a spoločenská solidarita, sociálne istoty</i>

Tabuľka je spracovaná autorkou na základe stanov a programov skúmaných politických subjektov

Z uvedenej tabuľky, je podľa nás, možno dospieť k určitým zovšeobecneniam. Relevantným faktorom je, že politické strany do svojho programového a volebného slovníka radia otázky, ktoré sa zaoberajú sociálnou sférou. Ich pojmový slovník, nakoľko agregujú záujmy sebe blízkych ale v parciálnych otázkach niekedy i rozdielnych záujmových skupín, je širokospektrálny. Ich snahou je v procese volebného výberu ponúknuť záujmovým skupinám, svojim potenciálnym voličom, čo najpriateľnejšiu alternatívu. Alternatívu, ktorú si voliči osvoja, stotožnia sa s ňou a odovzdajú jej svoj hlas. Väčšina, ak nie všetky, politické strany predstavu o charaktere organizácie sociálnej sféry formulujú prostredníctvom univerzálnych hodnôt: sociálna (spoločenská)

solidarita, zodpovednosť, tradície humanizmu a kresťanstva, rovnosť príležitostí, sociálne práva. Rozdielnosť prístupu politických strán k sociálnej politike sa začína kryštalizovať až na základe konkrétnych opatrení, ktoré navrhujú a prijímajú v procese vládnutia.

V programových vyhláseniach vlád nenachádzame takú formuláciu sociálnej politiky s ktorou by sme sa už nestretli v jednotlivých programových dokumentoch politických strán. Dokonca vo viacerých prípadoch môže byť text programového vyhlásenia identický s volebným programom politickej strany. Ako jeden z príkladov môžeme uviesť *Programové vyhlásenie vlády SR z roku 2010 v ktorom sa uvádza: „Prirodzene, motívom ľudského konania a každého úsilia je predovšetkým súkromie, rodina, blízki, priatelia. Vnímame svoju krajinu a hodnotíme ju aj podľa toho, aké podmienky pre život nám umožňuje si vytvoriť, či aké nám vytvára. Príjem z práce, usporiadané rodinné vzťahy, úspešné deti a zdravie sú zdrojom pokoja a vnútornej rovnováhy. Kým v minulosti dominovali témy integrácie a reforiem, dnes vláda Slovenskej republiky považuje za kľúčovú tému problematiku kvality každodenného života občanov. Chceme, aby sa spoločenská debata i úsilie politikov viac zaostrili na každodenné problémy bežného príslušníka strednej vrstvy. Nastal čas, aby tí, čo poctivo pracujú a trpezlivo znášali reformy, mali istotu dobre ocenennej práce, aby sa mohli nerušene starať o svoju rodinu, aby mali k dispozícii moderné zdravotníctvo, aby ich deti dostali kvalitné vzdelanie, aby sa nemuseli obávať o svoju budúcnosť na dôchodku. Inak povedané, aby to, čo má byť samozrejmé, naozaj samozrejmým bolo.“* Analogické vyjadrenie nachádzame vo volebnom programe SDKÚ-DS.

Reforma dôchodkového systému vo svetle programových vyhlásení vlád SR

Z hľadiska rozsahu štúdie realizáciu záväzkov formulovaných v programových vyhláseniach vlád Slovenskej republiky podrobnejšie rozoberieme na základe riešenia jednej (ale nie jedinej) parciálnej oblasti, ktorá má svoj priestor vo všetkých vyššie skúmaných programových vyhláseniach, t.j. budeme sa zaoberať súčasnou podobou zreformovaného dôchodkového systému. Vláda si stanovila cieľ pripraviť *„podmienky pre postupné vytvorenie bezpečného a spravodlivého dôchodkového systému postaveného na troch pilieroch, ktorý bude univerzálny pre všetkých ekonomicky aktívnych občanov.“* (Programové vyhlásenie vlády SR v roku 2002). Cieľom reformy bolo, podľa vlády, zastaviť demograficky podmienené zvyšovanie vnútorného dlhu priebežne financovaného dôchodkového systému a zvýšiť zaangažovanosť občanov na svojej životnej úrovni v dôchodkovom veku. Tento cieľ sa vláde podarilo uskutočniť. Zásadná reforma dôchodkového systému sa uskutočnila na základe prijatia zákonov o sociálnom poistení (rok 2003), o starobnom sporení (rok 2004)

a dobrovoľnom dôchodkovom doplnkovom poistení (1996), dôchodkovom doplnkovom sporení (2004). V praxi sa tak začal od polovice vládneho obdobia začal aplikovať trojpilierový dôchodkový systém.

Priebežný (prvý) pilier začal fungovať podľa nových pravidiel od 1. januára 2004. Minimálna doba poistenia bola v dobe prijatia zákona nastavená na desať rokov. Parametrickú zmenu v dĺžke povinného poistenia navrhla vláda, ktorá sa kredovala na základe výsledkov volieb do Národnej rady Slovenskej republiky v roku 2006 – predĺžila dobu povinného poistenia na 15 rokov novelizáciou zákona o sociálnom poistení. Tento krok vláda Roberta Fica urobila na základe stanovením svojich zámerov: „*Prioritou vlády bude zabezpečenie finančnej stability priebežne financovaného dôchodkového systému tak, aby spolu so systémom starobného dôchodkového sporenia poskytovali primerané hmotné zabezpečenie v starobe.*“ (Programové vyhlásenie vlády SR v roku 2006). Teoretické východiská poistných systémov vychádzajú na základe matematickej štatistiky z predpokladov, že pre úspešnosť a efektivitu systému je potrebná dĺžka povinného poistenia 15 a viac rokov (napríklad vo Francúzsku, ktoré aplikuje výkonový model dôchodkového poistenia, sa predpokladal plný dôchodok pri 40 rokoch poistenia so stanovením veku odchodu do dôchodku 60 rokov). Pri nižšej dobe poistenia, pri nízkopríjmových kategóriách obyvateľstva, môžeme predpokladať, že dôchodok by nedosahoval hranicu existenčného minima, t.j. verejné zdroje tvorené poistným systémom, pri krátkej dobe poistenia, nezabezpečia hranicu životného minima pre všetkých a potenciálne nízke dôchodky budú vytvárať tlak na štátny rozpočet. Štát je aj v našich podmienkach garantom práva na dôstojnú starobu. Sociálna poisťovňa (ako verejnoprávna inštitúcia) má zo zákona povinnosť pri výpočte dôchodku alebo jeho valorizácii upozorniť občana, že jeho dôchodková dávka spĺňa kritéria na vyplácanie dávky v hmotnej núdzi. Ďalšie kritéria vyplácania uvedenej dávky potom skúma príslušný orgán štátnej správy. Dávky v hmotnej núdzi sú vyplácané zo štátneho rozpočtu. S predpokladmi štatistickej matematiky pracovala aj vláda Mikuláša Dzurindu a prostredníctvom mediálnej kampane informovala občanov. (Pozri Nové dôchodky od A po Z. s. 30).

Do prvého – priebežného piliera boli povinne zapojení občania v aktívnom veku a ich zamestnávateľia, ktorí povinne platia do Sociálnej poisťovne odvody z vymeriavacieho základu vo výške 4 % zamestnanec (o 0,5 % sa jednému z rodičov znižovala suma odvodov za každé nezaopatrované dieťa. Tento odpočet na dieťa zrušila vláda Mikuláša Dzurindu v tzv. veľkej novelizácii zákona o sociálnom poistení v roku 2006) a 14 % zamestnávateľ. Osoby samostatne zárobkovo činné platia celú sumu odvodov z minimálneho vymeriavacieho základu. V dôchodkovom systéme nie sú poistení nezamestnaní a ani študenti stredných a vysokých škôl (pokiaľ sa nestali dobrovoľne poistenou osobou). Štát platil poistné na starobné poistenie za občana, ktorý vykonával základnú

vojenskú alebo civilnú službu (opatrenie bolo krátkodobého charakteru v súvislosti s profesionalizáciou Armády SR a vytvorením špeciálneho dôchodkového systému pre vojakov). Štát platí v súčasnosti odvody za osobu, ktorá sa celodenne stará o dieťa do šiestich rokov jeho veku alebo sa stará o dieťa s dlhodobou nepriaznivým zdravotným stavom do siedmich rokov jeho veku.

Dôchodok zohľadňuje počet odpracovaných rokov (dĺžku sociálneho poistenia) a výšku mzdy počas pracovného života. Daný systém vyjadruje trhovú matematickú spravodlivosť, miera sociálnej spravodlivosti a sociálnej solidarity nie je, podľa nás, plnohodnotne prítomná. Funkcia redistribúcie sa síce uplatňuje, ale iba v časovo určenom období (zníženie alebo zvýšenie dôchodku v závislosti od dosiahnutého osobného mzdového bodu – bližšie pozri Zákon o sociálnom poistení), ktoré môžeme považovať za obdobie prechodu k „výkonovým“ dôchodkom. Zákonom o sociálnom poistení nie je garantovaný minimálny dôchodok. Predčasný odchod do dôchodku je možný iba v prípade, že poistenec bol poistený najmenej desať (pätnásť) rokov, a suma predčasného dôchodku bude vyššia ako 1,2 násobok životného minima. Za každých 30 dní skoršieho odchodu do dôchodku sa suma predčasného starobného dôchodku znižuje o 0,5 %. Pokiaľ poistenec nezačne poberať dôchodok po dovŕšení dôchodkového veku, suma starobného dôchodku sa mu zvýši za každých 30 dní o 0,5 %. Vzorec výpočtu dôchodku z prvého piliera je $D = POMB \times R \times ADH$ (D – dôchodok, POMB – *priemerný osobný mzdový bod* sa určuje ako podiel súčtu osobných mzdových bodov v jednotlivých kalendárnych rokoch poistenia, *osobný mzdový bod* sa určí ako podiel osobného vymeriavacieho základu a všeobecného vymeriavacieho základu, ADH – aktuálna dôchodková hodnota). (Pozri Zákon o sociálnom poistení).

Dôchodkové dávky sa zvyšovali pravidelnou valorizáciou vždy od 1. júla kalendárneho roka o percento určené ako súčet jednej polovice percenta medziročného rastu spotrebiteľských cien a jednej polovice percenta medziročného rastu priemernej mzdy v hospodárstve Slovenskej republiky. Vláda Roberta Ficu nastavila valorizáciu dôchodkov od 1. januára kalendárneho roka, spôsob výpočtu valorizácie novelizovala. V období nastavenia (2003) novej podoby dôchodkového systému, práve tento aspekt – stanovenie povinnej valorizácie na základe zákona, bolo vtedajšou politickou reprezentáciou považované (a verejnosti predkladané) za významný krok v stabilite a spravodlivejšom nastavení dôchodkov. V publikácii z dielne Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny „Nové dôchodky od A po Z“ sa potrebnosť zmeny dôchodkov odôvodňuje aj tvrdením: „*O zvyšovaní dôchodkov... rozhodovali politici v parlamente, takže nikto vopred nevedel, o koľko sa dôchodky naozaj budú zvyšovať.*“ (Nové dôchodky od A po Z. s. 2) Súčasný minister práce, sociálnych vecí a rodiny (člen vlády Ivety Radičovej) predpokladá, že systém valorizácie sa zmení (valorizácia pevnou jednotnou sumou), t.j.

valorizácia sa nebude odvíjať od reálneho sociálneho stavu vývoja cien a miezd. Nakoľko hovoríme o krokoch súčasnej vlády, ktorej funkčné obdobie neuplynulo, pracujeme s potenciálnymi možnosťami riešenia tejto problematiky. Vychádzame však aj z faktu, že vláda si za cieľ stanovila parametrické zmeny valorizačného mechanizmu. „*Na zvýšenie solidarity v dôchodkovom systéme vláda SR prehodnotí systém valorizácie dôchodkov.*“ (Programové vyhlásenie vlády SR na obdobie rokov 2010 – 2014). Na tomto tvrdení je viditeľné, že i naďalej o spôsobe a výške valorizácie budú rozhodovať politici, t.j. poslanci Národnej rady Slovenskej republiky a členovia vlády Slovenskej republiky. Sú legitímnymi reprezentantmi výkonu verejnej moci v našich podmienkach. Spôsob a výšku valorizácie je preto možné predvídať v časovom horizonte vládnutia konkrétnej politickej reprezentácie. Demokratický spôsob vládnutia v sebe potenciálne predpokladá možnosť „zmeny“ politickej reprezentácie, t.j. perspektíva a podoba valorizácie zostáva, podľa nás, i naďalej pre občana hypotetickou v horizonte nad rámec štyroch rokov.

Pri podrobnom preskúmaní volebných programov v roku 2010, by sme predkladanú zmenu valorizácie mohli vyabstrahovať – nový typ valorizácie v svojom volebnom programe predkladá strana MOST-HÍD. *Strana MOST-HÍD vo svojom volebnom programe v roku 2010 hovorí o zmene valorizačného mechanizmu. „Súčasná valorizácia dôchodkov neodôvodnene prehľbuje rozdiely medzi dôchodcami diskutabilnou snahou o neustále zachovávanie úplnej zásluhovosti priznanej pri odchode do dôchodku. ... Nový valorizačný mechanizmus bude predstavovať spravodlivejší prístup k úprave dôchodkov. Valorizácia dôchodkov bude reflektovať rast životných nákladov a zároveň bude kompenzáciou nesytemového poskytovania vianočného príspevku. Dôchodky sa budú valorizovať: pevnou sumou určenou v závislosti od medziročného indexu rastu cien a (teória rovnakých žalúdkov), percentuálne zložkou, ktorá bude kompenzáciou za doterajší vianočný príspevok a bude v nej zohľadnený počet odpracovaných rokov (princíp zásluhovosti)*“.

(Volebný program strany MOST-HÍD v roku 2010). Podľa nás, odstránenie kritéria „jednej polovice percenta medziročného rastu priemernej mzdy“ môže založiť prehlbovanie medzigeneračných rozdielov v príjmoch občanov. Teória rovnakých žalúdkov je aplikovaná predkladaným programom na postproduktívnych občanov, ale nie je v tomto zámere aplikovaná na občanov v produktívnom a postproduktívnom veku života.

SDKÚ-DS sa vo volebnom programe dôchodkovému systému venuje v časti „*Silnejší dôchodkový systém*“. Venuje sa však „*Ozdraveniu dôchodkového systému*“, t.j. predpokladaným zmenám v štruktúre prvého piliera, posilnení druhého piliera (ústavný zákon). Podľa tejto strany základným problémom dôchodkového systému je priebežný pilier, ktorý má na starosti Sociálna poisťovňa. Navrhuje zaviesť minimálny garantovaný dôchodok (tzv. nulý

pilier) vo výške životného minima, ktorý by garantoval solidaritu v dôchodkovom systéme pre všetkých občanov. Tento dôchodok bude dopĺňaný zásluhovosťou pre tých, ktorí väčšinu pracovného života prispievali do priebežného systému. (Pre silnejšiu strednú vrstvu, pre moderné Slovensko. Volebný program SDKÚ-DS v roku 2010). V programovom vyhlásení vlády zámery SDKÚ-DS v našli plnú podporu. „*Na zvýšenie solidarity v dôchodkovom systéme vláda SR prehodnotí systém valorizácie dôchodkov. Vláda SR zväží zachovanie súčasných solidárnych prvkov a odstráni disproporcie pri určovaní sumy starobných a invalidných dôchodkov. Ako nástroj na zvýšenie solidarity v dôchodkovom systéme vláda SR zavedie minimálny dôchodok tak, aby pri splnení definovaného obdobia poistenia nebol ani jeden poistenec v stave hmotnej núdze*“. (Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky na obdobie rokov 2010 – 2014).

Sloboda a solidarita vo svojom volebnom programe v bode „*Sociálna politika*“ navrhuje opatrenia v oblasti rodinnej politiky, sociálnej pomoci, občanom so zdravotným postihnutím, sociálnoprávnej ochrane detí, detským domovom. Navrhované opatrenia majú parciálny charakter, niektoré ďalšie oblasti sociálnej politiky rieši v samostatných bodoch (zdravotníctvo, školstvo). Dôchodkový systém rozoberá v návaznosti na odvodový bonus. *Kresťansko-demokratické hnutie* hovorí o medzigeneračnej solidarite, o spravodlivom valorizovaní dôchodkov (v sociálnej politike ako teoretickej disciplíne je pojem spravodlivosť interpretovaný cez dosiahnutý spoločenský konsenzus, t.j. na čom sa spoločnosť dohodla je sociálne spravodlivé).

Druhý pilier (sporivý, kapitalizačný), spravovaný dôchodkovými správcovskými spoločnosťami, vstúpil do platnosti 1. januára 2005. Za vhodnejší prívlastok považujeme používať aj pojem *investičný* (finančné prostriedky sú určené k investovaniu), ale v terminológii informačnej kampane k novému systému dôchodkového zabezpečenia boli používané vyššie uvedené pojmy. Mohli sa doň zapojiť občania v aktívnom veku, o zapojení sa mohli rozhodnúť v dobe od 1. januára 2005 do 30. júna 2006. Ak by bol občan v tomto období nezamestnaným alebo študentom, bude sa môcť do sporivého systému zapojiť aj po tomto termíne, a to do tridsať dní odkedy sa zamestná. Vláda Roberta Fica otvorila tento systém, počas otvorenia systému občania môžu realizovať vstup alebo výstup z druhého piliera. Tieto kroky, podľa nás, potvrdzujú skutočnosť, že pre systém, ktorý svoj produkt vykazuje v horizonte niekoľkých desiatkov rokov je „patogénna“ nedostatočná schopnosť slovenskej politickej reprezentácie dospieť k celoparlamentnému konsenzu. Táto neschopnosť/neochota obrúsiť hrany medzi dvomi základnými alternatívami (povinný – nepovinný systém, otvorený – uzatvorený systém) zakladá nestabilitu rozhodovania jedincov, poistencov. Pohľady vlád na základné parametre druhého piliera sa líšia. Vláda Roberta Fica presadzovala možnosť otvorenia systému.

„Starobné dôchodkové sporenie ako súčasť dôchodkového systému založené na kapitalizačnom princípe a na princípe zásluhovosti vláda aj naďalej zachová. Do tohto systému, ktorého produkt bude poskytovaný pri plnom rešpektovaní jeho účelu, t.j. zabezpečenia pravidelného príjmu počas celej doby dožitia v starobe, bude vnesený prvok dobrovoľnosti tak, aby jeho existencia nenarušila stabilitu priebežne financovaného systému. Vláda bude riešiť situáciu sporiteľov v druhom pilieri, pre ktorých je toto sporenie nevýhodné.“ (Programové vyhlásenie vlády SR v roku 2006). Vláda Ivety Radičovej si stanovila v tejto oblasti, že „urýchlene prijme opatrenia na stabilizáciu starobného dôchodkového sporenia. upraví vznik a zánik účasti na starobnom dôchodkovom sporení.“ (Programové vyhlásenie vlády SR na obdobie rokov 2010 – 2014).

Časť odvodov v druhom pilieri (9 %) je odvádzaná na osobný dôchodkový účet v dôchodkovej správcovskej spoločnosti, t.j. zamestnancovi sa výška odvodov nezmenila, iba je presmerovaná zo Sociálnej poisťovne na jeho osobný dôchodkový účet v dôchodkovej správcovskej spoločnosti podľa jeho výberu. Občan svojím vstupom do druhého, sporivého piliera v danej dobe (január 2005 – jún 2006) na základe prijatého zákona urobil zásadné životné rozhodnutie, nakoľko zákonná forma mu neumožňovala spätný návrat, t.j. byť poistený len v priebežnom systéme. Občania, ktorí nikdy pred 1. januárom 2005 neboli poistení v Sociálnej poisťovni, museli vstúpiť do druhého piliera povinne (v roku 2005 dovŕšili vekovú hranicu šesťnásť rokov) do jedného mesiaca po zapojení do pracovného procesu. Možnosť rozhodnúť sa o vstupe do druhého piliera platí rovnako pre zamestnancov, samostatne zárobkovo činné osoby, dobrovoľne poistené osoby a všetkých ostatných občanov zapojených v danej dobe v pôvodnom dôchodkovom systéme. Minimálna doba sporenia bola určená na desať rokov. Povinnosť zotrvať v danom pilieri minimálne desať rokov však vylúčila z tohto systému poistencov, ktorí v roku 2005 mali viac ako 45-50 rokov. V budúcnosti tak vznikne skupina dôchodcov, ktorí budú poberať dôchodok síce z dvojpilierového systému sociálneho zabezpečenia, ale sociálne dôchodkové dávky budú môcť objektívne čerpať iba z priebežného piliera. V praxi sa v uvedenej podobe nastaveným systémom vytvorili tri kategórie budúcich dôchodcov: prvá skupina povinne musela vstúpiť do druhého piliera, druhá skupina mohla ale nemusela vstúpiť do druhého piliera, tretia skupina nemohla vstúpiť do druhého piliera.

Peniaze na osobnom dôchodkovom účte správcovská spoločnosť investuje. S investovaním je vždy spojené určité riziko. Vyššie investičné riziko znamená šancu na vyššie zhodnotenie, ale aj hrozbu, že hodnota majetku v dôchodkovom fonde môže klesnúť. Aktuálna hodnota peňazí na osobnom dôchodkovom účte môže byť vyššia alebo nižšia ako suma príspevkov, ktoré občan počas života zaplatí na dôchodkový účet. Odvíja sa to od zhodnocovania vkladov

dôchodkovou správcovskou spoločnosťou, od rastu inflácie, od výšky poplatkov (Sociálnej poisťovni, dôchodkovej správcovskej spoločnosti a depozitárovi), ale aj od výberu typu fondu, ktorý si občan vyberie v svojej dôchodkovej správcovskej spoločnosti. Každá spoločnosť musela ponúkať tri typy fondov: rastový fond, vyvážený fond a konzervatívny fond. Rozhodnutie je len a len na občanovi, ktorý typ fondu si vyberie. Určité obmedzenie bolo dané zákonom, a to pre tých, ktorí budú sporiť v druhom pilieri iba desať rokov, tí si mohli vybrať iba konzervatívny fond. Občan si však musel byť vedomý toho, že riziko výberu je za ním samotným.

Dôchodkové úspory sporiteľov budú predmetom dedenia. V prípade úmrtia občana počas aktívneho života, pozostalí budú poberať plné pozostalostné dôchodky z prvého piliera (pri splnení zákonných podmienok) a zdedia peniaze z osobného dôchodkového účtu. V prípade úmrtia dôchodcu, budú pozostalí dostávať pozostalostné dôchodky (pri splnení zákonom stanovených podmienok) z dvoch zdrojov a to z prvého piliera (Sociálna poisťovňa) a druhú časť z druhého piliera (životná poisťovňa). Ak budú v čase úmrtia dôchodcu peniaze na jeho osobnom dôchodkovom účte (prostriedky, ktoré zostali na účte po zakúpení dôchodku), zdedia ich pozostalí. Je to možné len vtedy, ak dôchodca poberal dôchodok vo forme programového výberu s doživotným dôchodkom a po výplate pozostalostných dôchodkov zostali na účte finančné prostriedky. Nastavenie druhého piliera však neriešilo jednu zo zásadných a veľmi podstatných otázok, a to nastavenie systému „transformovania“ finančných prostriedkov na osobnom dôchodkovom účte na sociálne dôchodkové (penzijné) dávky. Zmeny „uskutočnené“ vládou Roberta Fica podliehali kritike dnešných koalíčných partnerov. Programové vyhlásenie vlády túto kritiku akceptuje a vymedzuje zámery vlády predložiť návrh ústavného zákona na ochranu druhého piliera. (Pozri Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky na obdobie rokov 2010 – 2014).

Reformou systému sa dôchodkový vek postupne predlžuje na 62 rokov pre mužov aj ženy. Podoba prijatej dôchodkovej reformy korešpondovala nielen s programovým vyhlásením vlády, ale aj s volebnými programami politických strán, ktoré po voľbách vytvorili vládnu koalíciu. Politickú zhodu týchto subjektov by sme stručne vyjadrili nasledovne: oslabenie významu priebežného systému, zavedenie poisťnej matematickej spravodlivosti v priebežnom systéme, vytvorenie kapitalizačného, investičného piliera so súkromnými účtami poisťencov, zrušenie minimálneho dôchodku garantovaného štátom. Zodpovednosť za „výšku“ dôchodku sa presunula na jednotlivca a jeho celoživotné aktivity. Avšak zrealizované premeny poukazujú na to, že i naďalej dôchodkový systém prechádza parametrickými zmenami.

Tretí pilier bol, od svojho vzniku, nastavený ako dobrovoľný. Občan sa mohol dobrovoľne rozhodnúť a zo svojej mzdy platiť určitú sumu na svoje

doplňkové dôchodkové poistenie. Istou čiastkou mu mohol prispievať aj zamestnávateľ. Zabezpečenie v treťom pilieri štát nastavil ako daňovo zvýhodnenú položku. Výška sa v priebehu rokov menila. Pri prijatí zákona o doplnkovom dôchodkovom poistení bola nastavená na 24 000 Sk. Od 1. januára 2005 sa doplnkové dôchodkové poisťovne zmenili na doplnkové dôchodkové spoločnosti, t.j. svojou podstatou (s výhodami aj nevýhodami) sú tiež investičnými fondmi. Doba sporenia bola stanovená na desať rokov, maximálna výška odpočítateľná z daňového základu bola stanovená na 12 000 Sk. Posledné indície smerujú k tomu, že uvedené zvýhodnenie sociálne zodpovedných občanov bude zrušené. Ako sme už uviedli, tretí pilier dôchodkového systému počas svojej existencie prešiel rôznymi parametrickými a systémovými zmenami. Doplnkové dôchodkové poistenie bolo spočiatku vnímané ako poistný systém (parametrické zmeny postupne upresňovali podmienky poistenia), ktorý však nezahŕňal všetky skupiny zamestnancov (vylučoval možnosť participácie zamestnávateľa doplnkového dôchodkového poistenia u štátnych zamestnancov). V roku 2004 systémovou zmenou sa doplnkové dôchodkové poistenie premenilo na systém sporivý (kapitalizačný, investičný).

Štát je v podmienkach Slovenska iba garantom fungovania celého povinného dôchodkového systému, nie je garantom výšky poberaného dôchodku. Je to v súlade s výkonovým modelom, v ňom štát negarantuje minimálny dôchodok. Prijatá podoba dôchodkového systému slovenskej spoločnosti spĺňala atribúty tohto modelu. Programové vyhlásenie vlády na obdobie rokov 2010 – 2014 sa však problematikou minimálneho dôchodku zaoberá. *„Ako nástroj na zvýšenie solidarity v dôchodkovom systéme vláda SR zavedie minimálny dôchodok tak, aby pri splnení definovaného obdobia poistenia nebol ani jeden poistenec v stave hmotnej núdze“*. (Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky na obdobie rokov 2010 – 2014). Solidarita bude vlastná iba prvému pilieru, jedna časť bude vyplácaná všetkým poberateľom dôchodku bez ohľadu na celoživotné odvody do systému, druhá časť dôchodku bude vyjadrovať zásluhovosť. Z teoretického hľadiska vo výkonovom modeli je stanovenie minimálneho dôchodku nesystémovým prvkom, práve preto, že nie každý občan bude mať nárok na minimálny dôchodok. V spoločnosti budú existovať občania, ktorí nespĺnia podmienky na výplatu dôchodkovej dávky a budú posudzovaní podľa iných „pravidiel hry“, t.j. budú riešení poskytovaním dávky v hmotnej núdzi (celospoločenská solidarita). V jednom i druhom prípade sa jedná o dávky poskytované z verejných zdrojov, ale ich tvorba bude spočívať na dvoch princípoch – poistnom (daňové odvody poistenca) a daňovom (daňové zaťaženie občanov). Obdobným nastavením minimálneho dôchodku vytvoríme kategóriu občanov, ktorí budú svojim spôsobom solidárni dva krát. V prvom prípade v poistnom systéme, v druhom prípade sa budú podieľať na celospoločenskej solidarite.

Záver

Relevantným faktom je, že politické strany sa rozhodujúcou mierou podieľajú na kreovaní štátnej sociálnej politiky. Svoju alternatívu spoločenského vývoja v sociálnej oblasti formulujú prostredníctvom programových dokumentov (stanovy, program politickej strany, volebný program). Schopnosť politickej strany v predvolebnom výbere presvedčiť voličov o nevyhnutnosti a naliehavosti ňou predkladaných návrhov vytvára predpoklad pre participáciu na výkone verejnej moci. V procese vládnutia – prostredníctvom programového vyhlásenia vlády – politické strany určujú spôsob vládnutia, prostriedky potrebné k dosahovaniu cieľov, určujú smer spoločenského vývoja. Ich prístup k sociálnej politike nadobúda konkrétnu podobu predložením opatrení a ich normatívnym ukotvením.

Normatívny (legislatívny) rámec na základe vládneho návrhu z roku 2002 predurčil nastavenie dôchodkového systému. Spôsob a výška jeho valorizácie, vek odchodu do dôchodku, výška odvodov zamestnancov a zamestnávateľov je tvorená na základe politického rozhodovania. Vyplýva to z faktu, že skúmaná, zákonom poznaná sociálna skutočnosť (staroba) a jej ochrana je celospoločensky akceptovanou normou. Prioritne politickú zodpovednosť za spôsob jej riešenia má inštitúcia výkonu verejnej moci, ktorá zákonodarnú funkciu plní, v našich podmienkach Národná rada Slovenskej republiky. Procesne však na tejto podobe participujú ďalšie politické subjekty (vláda, politické strany). Zastávame však názor, že neodmysliteľnou súčasťou politického rozhodovania je občan uplatňujúci si svoje politické práva (volebné právo, združovacie právo, právo účasti na správe vecí verejných a pod.).

LITERATÚRA

- Cesta pre Slovensko. 2010. Volebný program KDH v roku 2010. In: [http://www.kdh.sk/strana-kdh/dokumenty/\(20-02-2011\)](http://www.kdh.sk/strana-kdh/dokumenty/(20-02-2011)).
- Dôvera spája. Volebný program Strany maďarskej koalície v roku 2002. In: <http://www.mkp.sk/old/index.php?t=&p=&xp=&MId=1&Lev1=&Ind1=74&MId=1&P=index,sl,&Ind1=95> (10-05-2008).
- Dubnička, I. 2006. Parlamentné voľby 2006 na Slovensku – prehra pravice? In: Voľby 2006 v štátoch V4. Prešov: Slovacontact, s.145-151. ISBN 978-80-8068-595-9.
- Krebs, V., Durdisová, J., Poláková, O., Žižková, J. 1997. Sociální politika. Praha: Codex.
- Návrat k ľudskej dôstojnosti. Programový dokument SMERU – sociálna demokracia. In: http://www.strana-smer.sk/index.php?id=navrat_k_ludskej&clanok=navrat_k_ludskej_dostojnosti (24-09-2007)

- Nové dôchodky od A po Z. 2004. Podrobné informácie o novom dôchodkovom systéme. Bratislava: MPSVaR SR, 34 s.
- Pre silnejšiu strednú vrstvu, pre moderné Slovensko. Volebný program SDKÚ-DS v roku 2010. In: <http://www.sdku-ds.sk/content/volebny-program-sdku-ds> (07-04-2010)
- Program. Voličom strany Sloboda a Solidarita In: <http://120napadov.sk/> (28-02-2011)
- Programový dokument pre parlamentné voľby 2006. In: <http://www.hzds.sk/?mod=clanky&par=programovy-dokument-pre-parlamentne-volby-2006&menu=4093> (08-03-2011)
- Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky v roku 2002. In: <http://www.vlada.gov.sk/918/programove-vyhlasenie-vlady-slovenskej-republiky-%28-od-16-10-2002-do-04-07-2006-%29.php> (09-03-2011)
- Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky v roku 2006. In: <http://romovia.vlada.gov.sk/index.php?ID=1671> (03-01-2007)
- Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky na obdobie rokov 2010 – 2014. In: <http://www.vlada.gov.sk/22241/programove-vyhlasenie-vlady-srna-obdobie-rokov-2010-2014.php> (09-03-2011)
- Sme Slováci. Slovákom slovenskú vládu. Volebný program Slovenskej národnej strany v roku 2006. In: http://www.sns.sk/images/dokumenty/program_sns_2006.pdf (06-03-2008)
- Smerom k ľuďom. Volebný program SMER-sociálna demokracia v roku 2006. In: http://www.strana-smer.sk/uploads/tx_dokument/Volebn_program_strany_SMER_-_soci_lna_demokracia_pre_Vo_318_by_do_N_rodnej_rady_Slovenskej_republiky.pdf (03-01-2007)
- Stanovy Aliancie nového občana. In: <http://www.ano-aliancia.sk/?view=article&id=442> (24-09-2007)
- Stanovy Kresťanskodemokratického hnutia. In: <http://www.kdh.sk/article.php?dokumenty::stanovy> (15-03-2008)
- Stanovy Strany maďarskej koalície 2007. In: http://www.smk.sk/index.php?option=com_content&task=view&id=30&Itemid=35 (24-09-2007)
- Stanovy Slovenskej národnej strany platné od novembra 2006. http://www.sns.sk/images/stanovy_a_poriadky/stanovy_sns.pdf (24-09-2007)
- Stanovy politickej strany SMER-sociálna demokracia. Bratislava 2004, Trenčín 2006. In: http://www.strana-smer.sk/index.php?id=stanovy_strany (24-09-2007)
- Stanovy Ľudovej strany – Hnutie za demokratické Slovensko. In: <http://www.hzds.sk/?mod=clanky&par=stanovy-clanok-01-programove-ciele&menu=12> (24-09-2007)

Stanovy Slovenskej demokratickej a kresťanskej únie – Demokratickej strany.
In: <http://www.sdkuonline.sk/pages/stanovy.shtml> (24-09-2007)
Štatistický úrad. Volebná štatistika. Počet a podiel platných hlasov odovzdaných pre politické strany v roku 2006. In:
http://app.statistics.sk/nrsr_2006/slov/obvod/results/tab3.jsp (08-03-2011)
Ústava Slovenskej republiky. Bratislava: IRIS, 2001. 79 s. ISBN 80-89018-17-3
Volebný program Kresťanskodemokratického hnutia v roku 2002.
In: <http://volby2002.kdh.sk/vprogram.htm>
Volebný program MOST-HÍD v roku 2010. In: <http://www.most-hid.sk/sk/content/podnet-2010> (20-11-2010)
Voličom strany Sloboda a solidarita. In: <http://120napadov.sk/>
Zákon č. 461/2003 o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov. Z.z.

Elena Dřízová (1954) pracuje ako vysokoškolský pedagóg na Katedre politológie a európskych štúdií na Univerzite Konštantína Filozofa v Nitre. V pedagogickej a odbornej činnosti sa zaoberá politickou teóriou a komparatívnou politológiou. Prevažne sa venuje problematike sociálnej politiky v európskom kontexte, ale aj problematike politického systému Slovenskej republiky a verejnej správy Slovenskej republiky. Svoje teoretické a vedecko-výskumné poznatky prezentuje na konferenciách v domácom a zahraničnom prostredí, ako aj v odborných a vedeckých štúdiách. Podieľala sa na riešení viacerých vedecko-výskumných úloh, napríklad na riešení projektu „Politický vývoj v štátoch Višegrádskej štvorky po parlamentných voľbách v rokoch 2005 – 2006.“ Je autorkou a spoluautorkou viacerých učebníc pre základné, stredné a vysoké školy.

PhDr. Elena Dřízová, PhD.
Katedra politológie a európskych štúdií
Filozofická fakulta, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
B. Slančíkovej 1
949 74 Nitra
Slovenská republika
E-mail: edrizova@seznam.cz; edrizova@ukf.sk